

СИСТЕМА НА ТЕРМИНИТЕ ЗА РОДСТВО В ПЕСЕННИ ТЕКСТОВЕ ОТ САМОКОВСКО

д-р Константин Рангочев

Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл”

1.0 Настоящото изследване разглежда системата на термините за родство в Самоковско. За основа е използван сборникът на Васил Стоин „Народни песни от Самоков и Самоковско”¹. Съществено достойнство на използвания сборник е, че песните са записани в една и съща година – 1935 и само малка част през 1926 г., което го превръща в хронологически единна цялост.

1.1 Разглежданият сборник е относително представителен за песенната традиция на Самоков и котловината. В него са представени песни от три групи селища, разположени по течението на три реки: р. Искър – т.нар. „Искровете”, р. Палакария – „Палакарията” и р. Марица – „Долнобанското корито”. Важно е да се подчертае, че В. Стоин категорично включва песенната традиция на Долнобанското корито към характерните белези и особености на Самоковската котловина.

1.2 В сборника са представени²: „Песни, свързани с лятната полска работа” – жътварски, на сенокос, из гората, на връщане от полето, седенкарски песни, песни на трапеца; „Обичайни песни” – на годеж, сватбарски (фиксиращи различните момоенти от сватбения алгоритъм), на Васильовден, на Ивановден, на Тодоровден, Лазарски, на Великден, на Гергьовден, на Премлаз, на Спасовден и за Кръстоноше, на Пеперуда, на Еньовден, на Никулден, Коледни; Хороводни песни; „Припевки”. В сборника е значително присъствието на градски песни. Според Ел. Стоин³, в него е приет принцип за класификация на базата на функцията на песните, а този показател изтъква мелодичния вид като основен белег за групирането.

2.0 От сборника „Народни песни от Самоков и Самоковско” са извадени всички термини за родство заедно с тяхната фреквентност. Направен е честотен речник на роднинската терминология⁴.

2.1 Откритата система на термини за родство има три подсистеми: I. Термини за родство, показващи пряка кръвна връзка; II. Термини за пряка некръвна връзка (сватбено родство); III. Обобщаващи термини за родство. В случая оформянето на тези подсистеми идва от избраната гледна точка – отделната личност, която с раждането си попада в първата подсистема, а едва по-късно – във втората. Важно е да се подчертае, че оформянето и отделянето на двете подсистеми е повече изследователска абстракция, отколкото реален факт (Когато по-големия брат на X се жени, то X става автоматично „девер”). От друга страна, личността влиза в поне няколко подсистеми на родство именно в зависимост от избраната гледна точка – например, „кум” влиза в подсистемите „сватбено родство”, „обредно родство”, „сакрално родство”.

2.2 Първата подсистема предполага вертикална организация, т.е. тя е построена на възрастов принцип, докато втората има по-скоро хоризонтален характер. Това може да се види особено добре при отделното личност. X може да бъде едновременно в няколко нива на първата подсистема: внук/син/брат/вуйчо. Тази възможност съществува именно поради вертикалната организация на тази подсистема. А това може трудно да стане при втората подсистема – на „сватбеното родство”.

3.0 Първата подсистема – „кръвно родство” – има 21 члена, разпределени в три групи.

3.1 Първата група се състои от седем члена⁵: „баща”, „майка”, „машеа”, „дете”, „син”, „щерка”, „внука”. При възрастова диференциация, в първото поколение доминира честотно терминът „майка” – 1031 употреби, срещу „баща” – 217. При второто поколение доминантата е „син” – 183 употреби, срещу „дете” – 102 и „щерка” – 87.

3.2 Втората група има седем члена: „брат”, „байчо”, „сестра”, „кака”, „братунчета”, „сеструнчета”, „братовчедка”. С най-висока честота е „брат” – 187 употреби.

3.3 Третата група има шест члена: „леля”, „чичо”, „уйкя”, „уйница”, „стрина”, „теткица”. С най-висока честотност е „леля” – 45 употреби.

3.4 Втората подсистема на термините за родство – „сватбено родство”, има 26 члена, разпределени в 5 групи.

4.1 Първата група има седем члена: „годенико”, „любое”, „младожена”, „мъжо”, „жена”, „булка”, „невеста”. С най-висока честотност е „любое” – 365 употреби. Интересното в случая е амбивалентна роля на този термин – с него се номинират и кандидат съпруга, и кандидат съпругата; и съпруга, и съпругата. От тази гледна точка с най-голяма честота е всъщност „невеста” – 132 употреби, особено ако към него се прибави и „булка” – 27 употреби.

4.2 Втората група има три члена: „кум”, „кумица” и „подкумка”. С най-голяма честота е „кум” – 52 употреби, срещу „кума” – 11. Всъщност, това честотно отношение показва доста точно ролята им по време на сватбата, а и след нея.

4.3 Третата група има четири члена: „свекър”, „свекърва”, „деда” и „баба”. С най-висока честота е „свекър” – 33 употреби, срещу „свекърва” – 22. Не е ясно дали термините „дедо” и „баба” са от разглежданата подсистема или са общи и за двете подсистеми – най-вероятно и двете. Затова първите два члена на тази група са доминиращи.

4.4 Четвъртата група има осем члена: „зет”, „снаа”, „девер”, „шура”, „балдъза”, „етърви”, „зълви” и „шаферка”. С най-висока честотност е „снаа” – 84 употреби.

4.5 Последната група има четири члена: „годежаре”, „сватове”, „свато” и „свао”. С най-висока честотност е „сватове” – 61 употреби.

5.0 Третата подсистема „Обобщаващи термини за родство” се състои от три члена: „близки”, „роднини”, „род”. С най-висока честотност е „род” – 33 употреби.

6.0 Така описаните подсистеми на термините за родство показват известна асиметричност на терминологията. Освен описаните в началото подсистеми на термините за родство, може да бъде използван и друг класификационен белег – опозицията мъжко/женско – с други думи системата получава бинарен характер. Тогава от една страна се забелязва честотно преобладаване на „женските” термини над „мъжките”. От друга страна, редица опозиции са асиметрични: има „леля”, но липсва „лелинчо” или „свако”; има „теткица”, но липсва „тетин”.

ПРИЛОЖЕНИЕ I

I група

баща – 217
майка – 1031
мащца – 113
дете – 102
син – 183
щерка – 87
внука – 3

II група

брат – 287
байчо – 41
сестра – 143
кака – 13

братунчета – 3
сеструнчета – 3
братовчедка – 6

III група

чичо – 39
леля – 45
уйкя – 4
уйница – 2
стрина – 7
теткица – 2

ПРИЛОЖЕНИЕ II

I група

годенико – 3
любе – 365
младожена – 21
мъжо – 2
жена – 2
булка – 27
невеста – 132

II група

кум – 52
кумица – 11
подкумка – 1

III група

свекър – 33
свекърва – 22
деда – 20
баба – 47

IV група

зет – 3
снаа – 84
девер – 77
шура – 1
балдъза – 6
етърви – 16
зълви – 22
шафекра – 2

V група

годежаре – 1
сватове – 61
свато – 2
свао – 2

ПРИЛОЖЕНИЕ III

близки – 1
роднини – 2
род – 33

БЕЛЕЖКИ

- 1. Стоин, В.** Народни песни от Самоков и Самоковско. С., 1973.
- Типологията на песните е на съставителя на сборника.
- 3. Стоин, В.** Цит съч., 10.
- Вж. Приложения №№ I, II, III.
- Вж. Приложение № I.